
Meddelandeblad

Mottagare: Socialnämnder eller motsvarande, handläggare och chefer inom socialtjänsten

Nr 3/2023
Juni 2023

Sänkt åldersgräns för öppna insatser till barn utan vårdnadshavarens samtycke

Den 1 juli 2023 sänks åldersgränsen för öppna insatser, kontaktperson och särskilt kvalificerad kontaktperson till barn utan vårdnadshavarens samtycke från 15 till 12 år. Socialnämnden får då möjlighet att besluta om öppna insatser till ett barn som fyllt 12 år även utan vårdnadshavarens samtycke, om det bedöms lämpligt och barnet samtycker till insatsen.¹ Syftet med ändringarna är att öka socialnämndens möjligheter att ge stöd till fler barn i ett tidigare skede, även om samtycke till insatsen saknas från barnets vårdnadshavare samtidigt som situationen inte är så allvarlig att kriterierna för ett omhändertagande enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga är uppfyllda.² Det här meddelandebladet redogör kort för de nya lagbestämmelserna.

Bakgrund

Nuvarande reglering

Idag har socialnämnden möjlighet att besluta om öppna insatser med stöd av 3 kap. 6 a § SoL till ett barn som har fyllt 15 år oberoende av vårdnadshavarens samtycke, om det är lämpligt och barnet självt begär eller samtycker till

¹ Se 3 kap. 6 a § andra stycket socialtjänstlagen (2001:453), SoL (lydelse från och med 1 juli 2023).

² Se proposition 2022/23:64 En sänkt åldersgräns för öppna insatser till barn utan vårdnadshavarens samtycke s. 14.

det.³ Bestämmelsen har en generell utformning och kompletterar bestämmelsen om kontaktperson, kontaktfamilj och särskilt kvalificerad kontaktperson som regleras i 6 b §.⁴ Av 3 kap. 6 b § första stycket SoL framgår att socialnämnden får utse en kontaktperson eller kontaktfamilj för att bistå den enskilde. Enligt andra stycket får socialnämnden utse en särskilt kvalificerad kontaktperson till en person som inte har fyllt 21 år och som har behov av särskilt stöd och särskild vägledning för att motverka risk för missbruk av beroendeframkallande medel, för brottslig verksamhet eller för något annat socialt nedbrytande beteende om den unge begär eller samtycker till det. För barn som inte har fyllt 15 år får kontaktperson eller särskilt kvalificerad kontaktperson utses endast om barnets vårdnadshavare begär eller samtycker till det. Har barnet fyllt 15 år får kontaktperson eller särskilt kvalificerad kontaktperson utses endast om barnet självt begär eller samtycker till det.

Vad öppna insatser är

Öppna insatser avser insatser som ges till barn och unga som bor i det egna hemmet. Det kan avse kontaktpersoner, kontaktfamiljer, stöd- och behandlingsinsatser som ges av yrkesverksamma eller förebyggande insatser som riktar sig till individer och grupper. Öppna insatser kan även ges till barn och unga som bor i familjehem, HVB eller stödboende. Med öppna insatser avses inte placeringar utanför hemmet.⁵ Öppna insatser beviljas med stöd av 4 kap. 1 § SoL.⁶

Behov av utökade möjligheter att ge öppna insatser utan samtycke

Regeringen har bedömt att det finns behov av att i vissa fall besluta om öppna insatser till yngre barn än vad som är möjligt idag. Detta för att fler barn ska kunna få del av insatser från socialnämnden i ett tidigare skede när vårdnadshavaren inte ger sitt samtycke till det, om det bedöms lämpligt och barnet samtycker till insatsen.⁷ Det finns barn i utsatta livssituationer som är i behov av öppna insatser till följd av bland annat förhållanden i hemmet, men som inte får det eftersom föräldrar av olika skäl inte samtycker till insatser för barnet samtidigt som situationen inte är så allvarlig att kriterierna för ett omhändertagande enligt lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga är uppfyllda. Föräldrarna kan ha en egen problematik i form av exempelvis missbruk, psykisk ohälsa, våld i nära relation eller en vårdnadskonflikt som gör att de inte kan se att barnet har behov av stöd. Det finns även barn som inte kontaktar socialtjänsten eftersom de vet att deras föräldrar skulle säga nej till ett visst stöd.⁸

Vårdnadshavarens beslutanderätt och barns beslutskompetens

Den som har vårdnaden om ett barn har ansvar för barnets personliga förhållanden och ska se till att barnets behov av omvårdnad blir tillgodosett. Vårdnadshavaren har både rätt och skyldighet att bestämma över en underårigs

³ Se 3 kap. 6 a § andra stycket SoL (lydelse t.om. 2023-06-30).

⁴ Se proposition 2012/13:10 Stärkt stöd och skydd för barn och unga s. 127.

⁵ Se prop. 2022/23:64 s.10 och prop. 2012/13:10 s. 99-100.

⁶ Se prop. 2022/23:64 s. 19.

⁷ Se prop. 2022/23:64 s. 14.

⁸ Se prop. 2022/23:64 s. 13.

personliga angelägenheter.⁹ Detta är en grundprincip som bygger på övertygelsen att föräldrarna är bäst lämpade att ta hand om barnet och se till barnets bästa. För barnets skull är det viktigt att föräldrarna så långt möjligt är delaktiga i barnets liv och tar ansvar för barnets utveckling. I takt med barnets stigande ålder och utveckling ska vårdnadshavarna ta allt större hänsyn till barnets synpunkter och önskemål. Det går inte att ange någon bestämd åldersgräns för när barn bör ha ett avgörande inflytande, utan en bedömning får göras i varje enskilt fall. Bedömningen av barnets s.k. beslutskompetens är beroende av frågans komplexitet, situationens karaktär samt varje barns individuella förutsättningar.¹⁰ Socialnämndens beslut om öppna insatser utan vårdnadshavarnas samtycke innebär en inskränkning i vårdnadshavarens beslutanderätt när det gäller barnets personliga angelägenheter.¹¹

Åldersgränsen sänks till 12 år

Regeringen har bedömt att barn som har fyllt 12 år i regel har uppnått en sådan ålder och mognad att de kan förstå vad en insats från socialnämnden innebär och vad det innebär att ta emot den utan vårdnadshavares stöd.¹² Socialstyrelsens etiska råd har bedömt att barn som är 12 år i regel har kognitiva förutsättningar att överblicka konsekvenserna av en insats. Barn som har fyllt 12 år har inflytande i åtskilliga frågor som rör dem inom andra områden, bl.a. i namn- och adoptionsärenden. Enligt 4 kap. 7 § föräldrabalken får ett barn som har fyllt 12 år adopteras endast om barnet samtycker till adoptionen, och enligt 46 § lagen (2016:1013) om personnamn får en ansökan om ett namnbyte inte göras mot barnets samtycke om barnet har fyllt 12 år. Barn som uppnått en ålder av 12 år har även i praxis fått stor självbestämmanderätt i frågor om boende och umgänge.¹³

Öppna insatser - 3 kap. 6 a § SoL

3 kap. 6 a § SoL

Socialnämnden ansvarar för att det finns tillgång till öppna insatser för att kunna möta barns, ungas och vårdnadshavares olika behov.

För ett barn som har fyllt 12 men inte 15 år får nämnden besluta om öppna insatser även utan vårdnadshavarens samtycke, om det är lämpligt och barnet samtycker till det.

För ett barn som har fyllt 15 år får nämnden besluta om öppna insatser även utan vårdnadshavarens samtycke, om det är lämpligt och barnet begär eller samtycker till det.

I 6 b § finns särskilda bestämmelser om kontaktperson och om kontaktfamilj.

⁹ Se 6 kap. 1 och 2 §§ FB.

¹⁰ Se prop. 2022/23:64 s. 7.

¹¹ Se prop. 2022/23:64 s. 14.

¹² Se prop. 2022/23:64 s. 14.

¹³ Se prop. 2022/23:64 s. 14 och Öppna insatser utan samtycke - Rapport till regeringen uppdrag S2019/0472/FST s. 45.

Genom lagändringen får socialnämnden möjlighet att besluta om öppna insatser till barn som har fyllt 12 men inte 15 år även utan vårdnadshavarens samtycke, om det bedöms lämpligt och barnet samtycker till insatsen.¹⁴

För att socialnämnden ska kunna utse en öppen insats till ett barn som inte fyllt 12 år behöver barnets vårdnadshavare även fortsättningsvis ha begärt eller samtyckt till det.

Kontaktperson och särskilt kvalificerad kontaktperson – 3 kap. 6 b § SoL

3 kap. 6 b § SoL

Socialnämnden får utse en särskild person (kontaktperson) eller en familj (kontaktfamilj) med uppgift att hjälpa den enskilde och hans eller hennes närmaste i personliga angelägenheter, om den enskilde begär eller samtycker till det.

Om en person som inte har fyllt 21 år har behov av särskilt stöd och särskild vägledning för att motverka en risk för missbruk av beroendeframkallande medel, för brottslig verksamhet eller för något annat socialt nedbrytande beteende, får nämnden utse en särskilt kvalificerad kontaktperson för den unge om denne begär eller samtycker till det.

För ett barn

- som inte har fyllt 12 år får en kontaktperson eller en särskilt kvalificerad kontaktperson utses endast om barnets vårdnadshavare begär eller samtycker till det,
- som har fyllt 12 men inte 15 år får en kontaktperson eller en särskilt kvalificerad kontaktperson utses om barnets vårdnadshavare begär eller samtycker till det eller, om sådant samtycke saknas, om det är lämpligt och barnet samtycker till det,
- som har fyllt 15 år får en kontaktperson eller en särskilt kvalificerad kontaktperson utses endast om det är lämpligt och barnet begär eller samtycker till det.

Socialnämnden får möjlighet att utse en kontaktperson eller en särskilt kvalificerad kontaktperson för ett barn som har fyllt 12 men inte 15 år om barnets vårdnadshavare begär eller samtycker till det eller, om sådant samtycke saknas, om det är lämpligt och barnet samtycker till det.¹⁵

För ett barn som inte fyllt 12 år gäller alltså att socialnämnden endast får utse en kontaktperson eller en särskilt kvalificerad kontaktperson om barnets vårdnadshavare begär eller samtycker till det.¹⁶

Ett lämplighetskrav för utseende av en kontaktperson eller en särskilt kvalificerad kontaktperson införs även för barn som har fyllt 15 år.¹⁷ Tidigare har detta bara framkommit i förarbetena till bestämmelsen.¹⁸

¹⁴ Se 3 kap. 6 a § SoL andra stycket (lydelse t.om 2023-06-30).

¹⁵ Se 3 kap. 6 b § SoL tredje stycket andra strecksatsen (lydelse från och med 1 juli 2023).

¹⁶ Se 3 kap. 6 b § tredje stycket första strecksatsen (lydelse från och med 1 juli 2023).

¹⁷ Se 3 kap. 6 b § tredje stycket tredje strecksatsen (lydelse från och med 1 juli 2023).

¹⁸ Se prop. 2022/23:64 s. 27-28 och jfr prop. 2012/13:10 s. 106.

Öppna insatser utan samtycke från vårdnadshavaren omfattar inte kontaktfamilj

Öppen insats i form av en kontaktfamilj omfattas inte av bestämmelsen. Motiveringen till det är den skillnad i typ av insats som kontaktfamilj är jämfört med kontaktperson. En kontaktperson ska fungera som ett personligt stöd och hjälpa den enskilde med det han eller hon har behov av medan en kontaktfamilj fungerar som ett komplement till barnets egen familj och tar emot barnet i sitt hem.¹⁹

Socialnämnden ska göra en lämplighetsbedömning

Av förarbetsuttalanden till lagändringen framgår att socialnämnden vid bedömningen av om det är lämpligt att bevilja ett barn en insats utan vårdnadshavarens samtycke bland annat bör ta ställning till

- barnets behov av insatsen,
- vad som är barnets bästa och
- om det finns förutsättningar att genomföra insatsen på ett sådant sätt att barnets situation i hemmet inte försvåras.²⁰

Om socialnämnden kommer fram till att en insats utan vårdnadshavarnas samtycke medför risker för barnet som inte går att undanröja, bör nämnden inte besluta om en insats.²¹

Ett beslut om insats utan vårdnadshavarnas samtycke kan i vissa fall innebära en lojalitetskonflikt för barnet. Det är viktigt att inte pressen på barnet ökar till följd av att barnet försätts i en konfliktsituation i förhållande till vårdnadshavaren.²² Socialnämnden bör också beakta om det finns risk för att barnet utsätts för påtryckningar från vårdnadshavaren som är svåra för barnet att hantera. En ytterligare omständighet som socialnämnden kan behöva ta hänsyn till är om den aktuella insatsen är möjlig att genomföra utan vårdnadshavarens medverkan.²³ Av förarbetsuttalanden framgår vidare att vårdnadshavarens inställning kan vara en omständighet som gör att socialnämnden anser att det är olämpligt att besluta om en insats och i stället försöker förbättra barnets situation på något annat sätt.²⁴ En avvägning mellan barnets behov av en insats och vårdnadshavarens rätt att besluta över barnet ska göras i det enskilda fallet. Vidare framgår det av förarbetsuttalanden att socialnämnden bör göra en bedömning av om insatsen är proportionerlig i förhållande till det förväntade resultatet med åtgärden.²⁵ Om socialnämnden kommer fram till att föreslå eller bevilja ett bistånd oberoende av vårdnadshavarnas inställning, är det ändå nödvändigt att fortsätta arbeta för att göra vårdnadshavarna delaktiga i hjälpen till barnet.²⁶

För att minska riskerna för barn som lever i en hederskontext eller i andra miljöer med inslag av fysisk och psykisk problematik bör socialnämnden, enligt förarbetena, noga överväga vilka insatser som är lämpliga att tillhandahålla utan vårdnadshavarnas samtycke. Socialnämnden behöver också

¹⁹ Se prop. 2022/23:64 s. 17 och 27.

²⁰ Se prop. 2022/23:64 s. 26-27.

²¹ Se prop. 2022/23:64 s. 26-27.

²² Se prop. 2022/23:64 s. 15.

²³ Se prop. 2022/23:64 s. 15.

²⁴ Se prop. 2022/23:64 s. 15 och 26-27.

²⁵ Se prop. 2022/23:64 s. 26.

²⁶ Se prop. 2022/23:64 s. 16 och prop. 2012/13:10 s. 106.

överväga hur insatserna bör utformas för att möta barnets behov på bästa sätt. Det är enligt förarbetena vidare viktigt att socialnämnden samtidigt bedömer vilka kompletterande åtgärder som kan behövas för att undanröja eller minska riskerna för barnet. Vid bedömningen av om en viss insats är lämplig behöver socialnämnden bedöma både om barnet har behov av insatsen och om insatsen kan ges på ett sådant sätt att barnets situation i hemmet inte försvåras.²⁷

Genomförandet av en insats kan vara förenat med svårigheter

Vid bedömningen av om det är lämpligt att bevilja en insats utan vårdnadshavarens samtycke kan socialnämnden behöva ta ställning till om den aktuella insatsen är möjlig att genomföra utan vårdnadshavarens medverkan. Även vårdnadshavarnas inställning kan därför behöva vägas in i socialnämndens bedömning. När det gäller öppna insatser till yngre barn kan det finnas praktiska svårigheter kring hur insatsen faktiskt kan genomföras om inte vårdnadshavaren medverkar. Barnet kan t.ex. behöva hjälp av socialnämnden eller någon närstående i form av en påminnelse eller stöd för att kunna ta sig till och från en insats. Socialnämnden behöver därför beakta vilka förutsättningar det finns för att genomföra beslutet vid val av insats till barnet. Nämnden behöver vara särskilt uppmärksam på om barn med funktionsnedsättning eller andra särskilda behov behöver ytterligare anpassat stöd för att insatsen ska kunna genomföras.²⁸

Barnet behöver samtycka till insatsen

För att socialnämnden ska kunna besluta om en öppen insats eller utse en kontaktperson eller en särskilt kvalificerad kontaktperson till ett barn som fyllt 12 år utan vårdnadshavarens samtycke, måste barnet samtycka till det. Socialnämnden behöver på olika sätt vara lyhörd för att barnet ger ett tydligt samtycke till insatsen. För att barnet ska kunna göra detta krävs att socialnämnden informerar barnet om insatsen och innebörden av ett samtycke. Att barnet ska lämna samtycke innefattar att barnet ska förstå vad insatsen och samtycket innebär. Det är socialnämndens ansvar att se till att barnet har fått tillräcklig information för att kunna ta ställning till insatsen.²⁹

Socialnämnden kan behöva göra en bedömning av om barnets samtycke utifrån dess ålder och mognad är tillräckligt. Om barnets samtycke är otillräckligt utifrån dess ålder och mognad, kan nämnden inte besluta om en insats utan vårdnadshavarnas samtycke. Barnets mognad kan vara en omständighet som vägs in i bedömningen av om en insats är lämplig eller inte.³⁰

Om barnet inte är helt konsekvent i sitt samtycke kan socialnämnden behöva arbeta för att motivera barnet att fortsätta ta emot hjälp. Om barnet trots detta återtar sitt samtycke, framgår det av förarbetsuttalanden att socialnämnden inte bör fortsätta att erbjuda insatsen.³¹

²⁷ Se prop. 2022/23:64 s. 15-16.

²⁸ Se prop. 2022/23:64 s. 17.

²⁹ Se prop. 2022/23:64 s. 16, 26-28.

³⁰ Se prop. 2022/23:64 s. 14.

³¹ Se prop. 2022/23:64 s. 16-17.

Följa upp barnets situation och arbeta för att göra vårdnadshavaren delaktig

Om vårdnadshavaren försöker hindra genomförandet av en insats har socialnämnden inga befogenheter att se till att beslutet trots detta verkställs. Ett sådant agerande av vårdnadshavaren kan dock enligt förarbetsuttalanden väcka frågor om vårdnadshavarens förmåga att ge barnet god omsorg och en trygg hemmiljö. Att ett barn tar emot insatser utan vårdnadshavarens samtycke ändrar sällan ursprunget eller orsaken till en problematik. Det är därför viktigt att socialnämnden noga följer upp barnets utveckling och situation. Vid ett beslut om insats utan vårdnadshavarens samtycke är det också viktigt att socialnämnden fortsätter att arbeta för att göra vårdnadshavaren delaktig i hjälpen till barnet.³²

Processbehörighet och överklagbarhet

Ingen sänkt ålder för processbehörighet

Ett barn som har fyllt 12 år men inte 15 år är inte processbehörig och kan därför inte formellt ansöka om en insats enligt socialtjänstlagen. Socialnämnden kan dock få information om ett barns behov av stöd och hjälp exempelvis under en utredning, genom att familjen redan har pågående insatser från socialtjänsten, genom en anmälan eller genom att barnet självt vänder sig till socialtjänsten och berättar om sin situation. Om socialnämnden anser att informationen från barnet kan föranleda någon åtgärd, ska nämnden utan dröjsmål inleda utredning. Socialnämnden har då möjlighet att besluta om öppna insatser, kontaktperson och särskilt kvalificerad kontaktperson för barn som fyllt 12 år även om samtycke från vårdnadshavarna saknas. Regeringen bedömde att det inte var nödvändigt med en sänkt processbehörighetsålder för att genomföra förslagen.³³

Vårdnadshavaren kan överklaga beslutet

Barnets vårdnadshavare är parter i ärendet och kan var för sig överklaga ett beslut av socialnämnden om att bevilja en öppen insats utan deras samtycke. Barn under 15 år är, som framgått tidigare, inte processbehöriga och kommer därför inte att kunna klaga på socialnämndens beslut att inte bevilja dem en insats utan vårdnadshavarens samtycke.³⁴

³² Se prop. 2022/23:64 s. 16-17 och prop. 2012/13:10 s. 106.

³³ Se prop. 2022/23:64 s. 19.

³⁴ Se 16 kap. 3 § SoL och prop. 2022/23:64 s. 19-20.

Denna information (art.nr. 2023-6-8670) kan laddas ner från Socialstyrelsens webbplats:
www.socialstyrelsen.se/publikationer.

Publicerad: www.socialstyrelsen.se, 2023